

Ks. SZYMON DRZYŻDŻYK

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

szymon.drzyzdzyk@upjp2.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2211-2102

PROBLEMATYKA RELIKWII W AKTACH SOBORU NICEJSKIEGO II

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2025.006>

Streszczenie

Artykuł przedstawia problematykę relikwii, wyłaniającą się z akt Soboru Nicejskiego II, który jako pierwszy sobór w historii Kościoła podjął kwestię kultu relikwii. Składa się z czterech części: w pierwszej przedstawiono terminologię grecką na oznaczenie różnego rodzaju relikwii, w drugiej ukazano argumenty za ich kultem, w trzeciej zaprezentowano sens oddawania czci relikwiom, a w czwartej – różne formy ich kultu. Przeprowadzone analizy pozwalają sformułować następujące wnioski: 1. W aktach soborowych pojawia się kult nie tylko kości, krwi czy prochów świętych, ale także części ich ubrań, a nawet trumien; 2. Brak jest wzmianek o prywatnym kulcie relikwii, a dominują perspektywy liturgiczna i wspólnotowa; 3. Cześć dla relikwii nie ma charakteru autonomicznego, ale pozostaje w ścisłym związku z kultem Boga, który nie tylko czyni cuda za ich pośrednictwem, ale i jest czczony wtedy, gdy oddaje się cześć relikwiom.

Słowa kluczowe: relikwie, Sobór Nicejski II, kult

*QUESTION OF RELICS IN THE ACTS
OF THE SECOND COUNCIL OF NICAEEA*

Abstract

The article presents the question of relics as emerging from the acts of the Second Council of Nicea, which was the first council in the history of the Church to address the veneration of relics. It consists of four parts: the first presents the Greek terminology for the various types of relics, the second enumerates the arguments for their veneration, the third concentrates on the meaning of relic worship, and the final part presents various forms of their veneration. The analyses carried out in the essay allow us to formulate the following conclusions: i) in the acts of the Council the veneration appears not only regarding the bones, blood or ashes of saints but also of parts of their clothes and even of their coffins; ii) there is no mention of the private veneration of relics and the liturgical and communal perspective predominates; iii) veneration of relics is not of an autonomous nature but remains in close connection with the worship of God who not only performs miracles through them but is also worshipped when the relics are venerated.

Keywords: relics, Second Council of Nicaea, veneration

Ostatnie lata przyniosły wzrost zainteresowania relikwiami. Było to związane zarówno z opublikowaniem w 2017 roku przez Kongregację Spraw Kanonizacyjnych instrukcji na temat doczesnych szczątków sług Bożych¹, jak i z peregrynacjami relikwii świętych². Pojawiające się publikacje podejmują zagadnienie relikwii od strony historycznej, teologicznej, prawnej. Nie brak także pozycji prezentujących perspektywę innych religii. Najszerze ujęcie kwestii relikwii prezentuje książka pod redakcją S. Drzyżdżyka, M. Gilskiego i M. Cholewy pt. *Relikwie. Fundamenty – Rzeczywistość – Perspektywy*³. Przedstawia to zagadnienie z perspektywy historycznej (od Biblii, przez nauczanie soborów, aż po współczesne dokumenty Kościoła), innych religii (starożytna Grecja, judaizm, islam, hinduizm, buddyzm), historii sztuki, duchowości, liturgii, filozofii, a nawet psychologii. Publikacja jedynie sygnalizuje, że pierwszym soborem, który podjął

¹ Tłumaczenie dokumentu na język polski wraz z komentarzem: Z.J. Kijas, *Współczesne dokumenty Kościoła o relikwiach*, w: *Relikwie. Fundamenty – Rzeczywistość – Perspektywy*, red. S. Drzyżdżyk, M. Gilski, M. Cholewa, Kraków 2020, s. 45–65.

² Np. peregrynacja relikwii św. Teresy z Lisieux w Polsce w 2024 r. spotkała się z licznym udziałem ludzi.

³ *Relikwie. Fundamenty – Rzeczywistość – Perspektywy*, red. S. Drzyżdżyk, M. Gilski, M. Cholewa, Kraków 2020.

kwestię relikwii, był Sobór Nicejski II (787 r.). Brak jest w niej szczegółowego omówienia akt tego soboru pod kątem problematyki kultu relikwii. Niniejsza publikacja stawia sobie za cel rozwinięcie tematyki zasygnalizowanej jedynie przez S. Drzyżdżyka i M. Gilskiego w artykule pt. *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych*⁴. Nawet najpoważniejsze publikacje na temat Soboru Nicejskiego II nie przedstawiają całościowo kwestii debat soborowych w odniesieniu do relikwii. Ani omawiająca dorobek teologiczny Soboru Nicejskiego II monografia Giakalisa⁵, ani opatrzone wstępem i komentarzami angielskie tłumaczenie akt soborowych⁶ nie prezentują debaty o relikwiach. Również w publikacji pod redakcją C. Hahn i H. Klein pt. *Saints and Sacred Matter: the Cult of Relics in Byzantium and Beyond* nie znajdziemy omówienia debat, które miały miejsce podczas Soboru Nicejskiego II⁷. Celem artykułu jest przedstawienie najważniejszych zagadnień odnoszących się do relikwii, oparte na analizie akt Soboru Nicejskiego II, który jako pierwszy z soborów podjął to zagadnienie. Przedmiotem analiz będzie krytyczne wydanie akt soborowych autorstwa E. Lamberza⁸. Analizy zostaną skonstruowane w czterech etapach: pierwszy skoncentruje się na przedstawieniu terminologii, drugi na uzasadnieniu kultu relikwii, trzeci na ukazaniu jego sensu, a czwarty na formach czci relikwii.

⁴ S. Drzyżdżyk, M. Gilski, *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych*, w: *Relikwie. Fundamenty – Rzeczywistość – Perspektywy*, s. 29–43. Sobór Nicejski II (przede wszystkim jego *horos* i kanony) omówiony został na pięciu stronach (s. 32–37).

⁵ A. Giakalis, *Images of the Divine. The Theology of Icons at the Seventh Ecumenical Council*, Leiden 1994. Autor sporadycznie nawiązuje do kwestii relikwii. Por.: tamże, s. 122–129.

⁶ R. Price, *Acts of the Second Council of Nicaea (787)*, vol. I–II, Liverpool 2018. W zawierającej kilkaset pozycji bibliografii przytoczonej przez Price’a (vol. II, s. 692–711) znajduje się tylko jeden artykuł, który częściowo dotyczy kwestii relikwii, ale nie z perspektywy akt soborowych, lecz działań cesarzy ikonoklastów. Por.: J. Wortley, *Iconoclasm and leipsanoclasim: Leo III, Constantine V and the relics*, „Byzantinische Zeitschrift” 80(1982), s. 253–279.

⁷ *Saints and Sacred Matter: the Cult of Relics in Byzantium and Beyond*, red. C. Hahn, H. Klein, Washington D.C., 2015.

⁸ *Concilium Universale Nicaenum Secundum. Concilii actiones I–III*, ed. E. Lamberz, W. de Gruyter, Berolini–Novi Eboraci MMVIII; *Concilium Universale Nicaenum Secundum. Concilii actiones IV–V*, ed. E. Lamberz, W. de Gruyter, Berlin–Boston 2012; *Concilium Universale Nicaenum Secundum. Concilii actiones VI–VII*, ed. E. Lamberz, W. de Gruyter, Berlin–Boston 2016 (dalej: CUNS z podaniem jedynie strony, ponieważ tomy nie mają odrębnej paginacji).

TERMINOLOGIA

Akta soborowe przywołują następujące pojęcia, którymi opisują relikwie: *leipsanon* – relikwie, szczątki, zwłoki, resztki, pozostałości⁹, *osteon* – kość¹⁰, *haima* – krew¹¹, *konis* – proch, popiół¹², *soros* – trumna, urna na prochy¹³, *larnaks* – skrzynia, trumna, sarkofag¹⁴, *rakos* – resztki, strzępy, łachmany¹⁵. Już analiza terminologiczna pojęć zawartych w aktach soborowych każe zweryfikować jeden z wniosków zawartych w przywołanym powyżej artykule *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych*. Jego autorzy sugerowali, że na Soborze Nicejskim II mowa jest wyłącznie o relikwiach pierwszego stopnia¹⁶. Nie ma wątpliwości, że w aktach dominuje taki sposób myślenia, ale nie można go uznać za jedyny¹⁷. Obok kości, krwi i prochów pojawia się także rozumienie relikwii w sensie trumny albo części ubrania.

O wartości relikwii świadczą epitety, którymi są one określane. Akta nazywają je świętymi¹⁸ i cennymi¹⁹. O ile pojęcie święty (*hagios*) pojawia się w debatach wielokrotnie i w różnych kontekstach (np. w odniesieniu do Boga, Maryi, Kościoła, ewangelii, obrazów, soboru, papieża, apostołów, proroków, męczenników, ojców, nauczycieli, uczestników debat soborowych, Jerozolimy)²⁰, o tyle termin cenny

⁹ Por. *Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. III, Warszawa 1962, s. 21; CUNS, s. 52, 58, 264, 312, 314, 358, 360, 486.

¹⁰ Por. *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 329; CUNS, s. 264, 358, 364. Termin występuje czterokrotnie w Nowym Testamencie. Por. Mt 23,27; Łk 24,39; J 19,36; Hbr 11,22.

¹¹ Por. *Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. I, Warszawa 1958, s. 50–51; CUNS, s. 358.

¹² Por. *Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. II, Warszawa 1960, s. 693; CUNS, s. 358.

¹³ Por. *Słownik grecko-polski*, red. Z. Abramowiczówna, t. IV, Warszawa 1965, s. 79; CUNS, s. 314. Termin pojawia się raz w Nowym Testamencie na oznaczenie mar. Por. Łk 7,14.

¹⁴ Por. *Słownik grecko-polski*, t. III, s. 15; CUNS, s. 360.

¹⁵ Por. *Słownik grecko-polski*, t. IV, s. 8; CUNS, s. 358. Pojęcie występuje dwukrotnie w Nowym Testamencie na oznaczenie łąty, skrawka, kawałka tkaniny. Por. Mt 9,16; Mk 2,21.

¹⁶ Por. S. Drzyżdżyk, M. Gilski, *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych*, s. 35. W artykule pojawia się ostrożne stwierdzenie: „Wydaje się, że ojcowie soborowi używali greckiego pojęcia *leipsanon* jedynie w sensie relikwii pierwszego stopnia, a zatem części ciała świętych”.

¹⁷ Por. CUNS, s. 358.

¹⁸ Por. CUNS, s. 312, 314, 486.

¹⁹ Por. CUNS, s. 52.

²⁰ Por. CUNS, s. 38, 42, 50, 52, 532, 534, 536, 538, 542.

(*timios*) występuje o wiele rzadziej (w odniesieniu do listu od cesarza, głowy świętego, krzyża)²¹. Akta określają relikwie mianem zbawiennych źródeł²².

Terminologia odnosząca się do kwestii relikwii pojawia się w tekstach o różnej wartości zarówno dogmatycznej, jak i argumentacyjnej. Chodzi bowiem o wyznanie wiary byłych ikonoklastów powracających na łono Kościoła (Bazyli z Ancyry, Teodozjusz z Amory), o zapisy debat między chrześcijaninem a Żydem, o świadectwa pochodzące z życiorysów świętych męczenników (np. św. Anastazy), o ostateczny *horos* soborowy i o kanony o charakterze prawnym.

W przypadku relikwii mamy więc do czynienia nie tylko z bogactwem terminologicznym, ale i różnorodnością tekstów pod względem literackim.

ARGUMENTY ZA KULTEM RELIKWII

W artykule *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych* wskazano cztery argumenty za kultem relikwii, zawarte na kartach akt Soboru Nicejskiego II: z autorytetu, z cudów, z istnienia relikwii w innych religiach oraz poprzez doprowadzenie do absurdu tezy przeciwnej²³. Nie stały się one jednak przedmiotem pogłębionej analizy, a jedynie zdawkowo je zasygnalizowano²⁴. Warto przedstawić te kwestie w sposób bardziej pogłębiony i w szerszej perspektywie.

Pierwszy z argumentów odnosi się do Tradycji i związany jest z autorytetem Ojców Kościoła, którzy przyjmowali i czcili relikwie. Takie uzasadnienie pojawia się w wyznaniu wiary byłego ikonoklasty Teodozjusza z Amory, deklarującego, że jego wyznanie jest zgodne z Tradycją, przekazaną Kościołowi przez apostołów i ojców, która trwa aż do czasów współczesnych²⁵. Argument z Tradycji przywoływany jest także *implicite*, gdy przytaczane są podczas debat świadectwa czci dla relikwii pochodzące z przeszłości²⁶. Zdarzają się sytuacje, gdy akta odwołują się do autorytetu konkretnego ojca, jak ma to miejsce np. w przypadku Atanazego²⁷.

Argument taumaturgiczny zajmuje sporo miejsca w aktach Soboru Nicejskiego II. Chociaż najczęściej przywoływany jest w kontekście kultu obrazów²⁸, to jednak – jakkolwiek nieco rzadziej – pojawia się także w argumentacji na rzecz

²¹ Por. CUNS, s. 40, 316, 486.

²² Por. CUNS, s. 264.

²³ Krótkie omówienie tych argumentów: S. Drzyżdżyk, M. Gilski, *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych*, s. 36–37.

²⁴ Por. tamże.

²⁵ Por. CUNS, s. 58.

²⁶ Por. CUNS, s. 312, 314, 358.

²⁷ Por. CUNS, s. 264. Lamberz przypisuje w przypisie do wydania krytycznego, że w dziełach Atanazego nie udało mu się znaleźć cytowanego w aktach tekstu.

²⁸ Por. A. Giakalis, *Images of the Divine*, s. 46–49. Autor przytacza 16 cudów, które dokonały się za pośrednictwem ikon, opisanych na kartach akt Soboru Nicejskiego II.

kultu relikwii. W przytoczonym podczas IV sesji dialogu chrześcijanina z Żydem pojawia się informacja nie tylko na temat cudów z przeszłości, ale i z czasów współczesnych. Chrześcijanin stwierdza, że relikwie i wizerunki męczenników często wypędzają demony, a zdarza się również, że z obrazów i relikwii męczenników tryska krew²⁹. Kości świętych z kolei odpędzają choroby, leczą chorych, przywracają wzrok niewidomym, oczyszczają trędowatych, uwalniają od pokus i smutków. Sprawcą tych cudów jest Chrystus, który w nich zamieszkał³⁰. Akta wspominają także o cudach o charakterze duchowym, podkreślając, że codziennie prawie na całym świecie ludzie bezbożni i niegodziwi, bałwochwálcy i mordercy, nierządnicze i złodzieje nagle napęlniają się żalem z powodu Chrystusa i Jego krzyża, odkrywają prawdę, wyrzekają się całego świata i praktykują wszelkie cnoty³¹. Kontekst sugeruje, że istotną rolę odgrywają w tym nawróceniu obrazy i relikwie. Relikwie potrafią także przywracać osłabioną wiarę i dodawać pociechy³². Ich lekceważenie może jednak prowadzić do cudów o charakterze karzącym, a mianowicie do utraty zdrowia, co może mieć charakter jedynie czasowy. Gdy osoba zacznie z szacunkiem odnosić się do świętego, może za jego pośrednictwem odzyskać zdrowie³³.

Kwestia cudów dokonywanych za pośrednictwem krwi rodzi ważne pytanie w kontekście krwi i wody wypływającej z ikony przedstawiającej postać Chrystusa. Akta przedstawiają historię nawrócenia całego Bejrutu po tym, jak w domu pewnego Żyda, który wynajął mieszkanie po chrześcijaństwie, znaleziono obraz. Według akt soborowych grupa Żydów powtórzyła zachowania opisane w Ewangelii, najpierw szydząc z Chrystusa, plując na ikonę, a następnie wbijając gwoździe w namalowane na obrazie ręce i nogi Jezusa. Do ust podali Mu ocet, a następnie trzcina uderzali w namalowaną głowę. Po przebiciu włócznią boku Zbawiciela z ikony wypłynęły krew i woda. Ten cud wzbudził pewien przestach. Wtedy niektórzy z kpina pytali, czy owe krew i woda kogokolwiek mogą uzdrowić. Zaczęto płynami namaszczać chorych i opętanych. Doszło do cudów uzdrowienia, a ostatecznie do nawrócenia całego miasta i prośby o chrzest³⁴. Akta nie dają odpowiedzi na pytanie, czy w tym przypadku można mówić o relikwiach Jezusa Chrystusa. I analogicznie nie odpowiadają na pytanie, czy uzdrawiająca krew płynąca z relikwii świętych jest krwią osoby.

²⁹ Por. CUNS, s. 358.

³⁰ Por. CUNS, s. 264.

³¹ Por. CUNS, s. 358.

³² Por. CUNS, s. 312.

³³ Por. CUNS, s. 314–316.

³⁴ Por. CUNS II, s. 316–328. Szersze omówienie tego cudu: M. Gilski, M. Migdał, *Problematyka złego ducha w debatach Soboru Nicejskiego II*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 17(2016), s. 117; por. S. Drzyżdżyk, M. Gilski, *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych*, s. 35–36.

W przywołanej już debacie chrześcijanina z Żydem pojawia się także odwołanie do Starego Testamentu i przedmiotów, które były otaczane szacunkiem w judaizmie. Chodzi zarówno o kości Józefa, które zostały wyniesione z Egiptu z wszelkimi honorami, jak i o mannę, tablice przykazań i łaskę Mojżesza, które znajdowały się w Arce Przymierza³⁵. Także w Starym Testamencie dokonywały się cuda za pośrednictwem kości Elizeusza. Zmarły, którego wrzucono do grobu Elizeusza, skoro tylko dotknął jego kości, powrócił do życia³⁶. Na prawomocność czci przedmiotów wskazuje także świątynia, w której znajdowały się cheruby oraz rzeźby zwierząt i roślin (wołów, lwów, palm)³⁷. Temat nie jest szerzej rozwijany w kontekście relikwii.

Jest rzeczą logiczną – argumentuje chrześcijanin w debacie z Żydem – że cześć wobec relikwii osób, które walczyły z idolatrią, nie może być idolatrią. To byłaby wewnętrzna sprzeczność. Mamy więc do czynienia z *reductio ad absurdum*. Życie świętych legitymizuje szacunek dla ich obrazów i relikwii³⁸. Chrześcijanin stawia także pytanie, które ma charakter retoryczny: Jeśli czczenie kości jest bezbożne, to dlaczego wynoszono z Egiptu kości Józefa z wszelkimi honorami³⁹?

SENS KULTU RELIKWII

Akta prezentują zarówno chrystologiczny, jak i hagiologiczny sens czci relikwii. Nie mamy do czynienia z kultem, który można by określić mianem wyizolowanego czy autonomicznego, ale z czcią, której nie da się oddzielić od kultu oddawanego samemu Bogu. Gdy mowa jest o cudach, które dokonują się za pośrednictwem kości świętych, zwraca się uwagę, że sprawcą cudów jest mieszkający w nich Chrystus. Tradycje apostołskie Kościoła uczą czcić świętych jako sługi, przyjaciół i synów Bożych. Cześć im oddawana jest przejawem życzliwości wobec samego Pana. Są oni bowiem skarbnicami⁴⁰ i czystymi mieszkaniem Boga oraz nieskazitelnymi zwierciadłami Ducha Świętego, a ich dusze są w ręku Boga⁴¹.

Były ikonoklasta Teodozjusz, biskup Amory, w swoim wyznaniu wiary wskazał z kolei na kult relikwii świętych jako cześć dla tych, którzy walczyli za Chrystusa i od Niego otrzymali łaskę dokonywania cudów⁴². Cuda są więc wyrazem

³⁵ CUNS II, s. 364–366.

³⁶ Por. 2 Krl 13,21; CUNS 364.

³⁷ Por. CUNS, s. 364.

³⁸ CUNS II, s. 358.

³⁹ Por. Wj 13, 9; CUNS, s. 364.

⁴⁰ Termin *tamieion* może także oznaczać wewnętrzną część domu, izdebkę, o której mowa np. w Mt 24,26.

⁴¹ Por. CUNS, s. 264.

⁴² Por. CUNS, s. 58.

łaski Chrystusa. Cześć wobec relikwii usytuowana jest wyraźnie w kontekście oddawania czci Bogu. Gdy mowa jest bowiem o uczczeniu męczennika Anastazego, wszelkie formy kultu jego relikwii połączone są z oddawaniem chwały Bogu⁴³.

Chrześcijanin debatujący z Żydem wyraźnie deklaruje, że za pośrednictwem nieba, ziemi, morza, drewna, kamieni, relikwii, sanktuariów, krzyża, aniołów, ludzi oraz całego stworzenia widzialnego i niewidzialnego oddaje cześć i uwielbienie wyłącznie Stwórcy i Panu wszystkich rzeczy. Chrześcijanie – jak zaznacza – nie czczą trumien czy relikwii samych w sobie, ale za ich pośrednictwem oddają chwałę i cześć Bogu. Cześć bowiem oddawana Jego świętym wraca do Niego⁴⁴. W dalszej części tej wypowiedzi pojawia się stwierdzenie, w którym nie pada termin relikwie, jednak stanowi fundament ich czci. Chrześcijanin mówi: „Kto bowiem czci męczennika, oddaje cześć Bogu, kto czci Jego Matkę, oddaje cześć Jemu, a kto czci apostoła, oddaje cześć temu, który go posłał”⁴⁵.

Perspektywa hagiologiczna wyrażona jest za pomocą kategorii partycypacji. W wyznaniu wiary, odczytanym przez byłego ikonoklastę Bazylego z Ancyry, pojawia się deklaracja o czci należnej relikwiom wraz z uzupełnieniem, że ich kultowi towarzyszy wiara w możliwość uczestniczenia w ich świętości. Tekst nie precyzuje, o czyje relikwie chodzi. W poprzedzającym to stwierdzenie zdaniu mowa jest o Maryi, niebiańskich mocach i świętych⁴⁶. Brak jest jednak wzmianek, o jaki typ relikwii maryjnych czy anielskich chodzi. Z przywołanej kategorii uczestnictwa wynikałoby jednak, że kult relikwii świętych odgrywa ważną rolę w drodze do świętości.

Obecność relikwii rozumiana jest w aktach jako obecność samego świętego. Nie chodzi o pamiątkę po nim. Relikwie niejako uobecniają osobę. Tam, gdzie one się pojawiają, tam ona (osoba) sama jest obecna (*parousia*). Taka idea wyłania się z odczytanego podczas debat soborowych życiorysu perskiego męczennika Anastazego. Gdy do Cezarei Palestyńskiej przywożono jego relikwie, to, jak podkreślają akta, on sam przybywał. Gdy mowa jest o zbudowaniu oratorium, wyraźnie stwierdza się, że chodzi o oratorium dla świętego, a nie tylko dla jego relikwii. Za tym stwierdzeniem stoi przekonanie o ścisłym związku relikwii z osobą⁴⁷.

Wydaje się, że relikwie mają charakter integracyjny, przekraczający granice kultur i państw. Akta wspominają o karze za brak czci relikwii perskiego męczennika. Kobieta o imieniu Arete, której obyczaje były sprzeczne z jej imieniem oznaczającym cnotę, zadeklarowała, że nie będzie czcić relikwii pochodzących

⁴³ Por. CUNS, s. 312.

⁴⁴ Por. CUNS, s. 360.

⁴⁵ Por. CUNS, s. 368.

⁴⁶ Por. CUNS, s. 52; por. także: CUNS, s. 792.

⁴⁷ Por. CUNS, s. 312.

z Persji. Za jej przekonaniem stała prawdopodobnie niechęć do Persów. Święty męczennik ukazał się jej we śnie, zapowiadając cierpienie. Arete obudziła się z silnym bólem. Zaczęła płakać i jęczeć. W konsekwencji zastanawiała się i pytała samą siebie, jaka jest przyczyna tego bólu. Taki stan rzeczy trwał cztery dni. Gdy nastał piąty dzień, ujrzała świętego, który nakazał jej iść do tetrapylonu i wezwać Świętego Anastazego, a zostanie uzdrowiona. Przypomniła sobie swoją deklarację, że nie będzie czcić relikwii pochodzących z Persji. Zawołała swoje dzieci i w ich obecności przyznała, że należy czcić relikwie, nawet te pochodzące z Persji, i nie traktować jako nieczystego tego, co Bóg oczyścił. Poprosiła następnie, aby dzieci zanieśli ją do tetrapylonu. Zobaczywszy tam wizerunek świętego i rozpoznawszy osobę, którą widziała we śnie, zaczęła płakać, a następnie została uzdrowiona. Stała na nogach i wróciła do domu, dołączając do innych w chwaleń i wysławianiu Boga oraz wielbieniu męczennika⁴⁸.

FORMY KULTU RELIKWII

Wachlarz form kultu relikwii wyłaniających się z debat soborowych jest szeroki. Ma wymiar zarówno indywidualny, jak i społeczny. Chodzi o cześć, obejmowanie, pozdrawianie, całowanie, adorowanie⁴⁹, ale także o procesje i różne formy modlitwy (np. litanie)⁵⁰. Wspólnotowy charakter czci relikwii ukazuje odczytana podczas IV sesji Soboru Nicejskiego II relacja na temat cudów Świętego męczennika Anastazego. Kiedy jego relikwie znalazły się blisko Cezarei Palestyńskiej i dowiedziało się o tym całe miasto, wszyscy zebrali się w kościele ku czci Theotokos, określanym jako nowy. Stamtąd, modląc się, szli z krzyżami na spotkanie świętych relikwii, ciesząc się i radując, a także oddając chwałę Bogu. Zbudowali następnie oratorium dla świętego i wstawili tam jego wizerunek⁵¹. Brak jest informacji, czy relikwie zostały umieszczone w oratorium, czy też zostały przewiezione do innego miasta. Zawarty w aktach opis zdaje się sugerować, że chodziło o jakąś formę peregrynacji relikwii. Akta nie pozwalają jednoznacznie rozstrzygnąć tej kwestii.

Cześć dla relikwii ma także wymiar liturgiczny związany z koniecznością umieszczania relikwii męczenników w ołtarzach. O takim obowiązku wspomina kanon siódmy Soboru Nicejskiego II, nakazując, aby tam, gdzie zaniedbano ten zwyczaj, wprowadzono go na nowo. Kanon stwierdza: „Polecamy więc, by we wszystkich świątyniach konsekrowanych bez świętych relikwii męczenników, umieszczono je teraz z przepisany mi modlitwami. Gdyby w przyszłości biskup konsekrował kościół bez relikwii, należy go złożyć z urzędu jako winnego

⁴⁸ Por. CUNS, s. 314–316.

⁴⁹ Por. CUNS, s. 52, 58.

⁵⁰ Por. CUNS, s. 312.

⁵¹ Por. CUNS, s. 312.

naruszenia tradycji kościelnej”⁵². Konsekwencją tego jest naruszenie tradycji Kościoła, że skutkuje usunięciem biskupa z urzędu⁵³. Kanon był odpowiedzią na działania ikonoklastów, którzy byli przeciwnikami umieszczania relikwii w ołtarzach⁵⁴. Nie znajdziemy jednak w aktach soborowych informacji o niszczeniu relikwii przez przeciwników kultu ikon.

Kult relikwii jest na tyle istotnym elementem wiary Kościoła, że pojawia się zarówno w definicji soborowej (*horos*), jak i w wyznaniach wiary byłych ikonoklastów. Podczas gdy definicja wspomina o tej kwestii dość ogólnie⁵⁵, to byli ikonoklaści, indywidualnie wyznający wiarę, wyraźnie deklarują, że adorują, pozdrawiają i czczą święte relikwie⁵⁶.

O ile akta obfitują w przykłady indywidualnego kultu ikon⁵⁷, o tyle trudno wskazać jakiegokolwiek tekst, który wspominałby o posiadaniu przez kogokolwiek w swoim domu relikwii i o jakichś formach ich kultu. Stąd też nie znajdziemy w debatach soborowych żadnych norm prywatnego kultu relikwii. Nie ma także wzmianek o zapalaniu lamp czy świec przed relikwiami. Formy kultu ikon są w aktach szerzej przedstawione i o wiele bogatsze od sposobów czci relikwii, co wynika ze specyfiki soboru, który stanął przede wszystkim w obronie czci ikon.

PODSUMOWANIE

Przeprowadzone analizy pozwalają sformułować następujące wnioski:

1. Chociaż kwestia relikwii nie jest potraktowana przez Sobór Nicejski na tyle szeroko, co kwestia ikon, to jednak ta tematyka wielokrotnie pojawia się w aktach.
2. Debaty soborowe nie zawierają definicji relikwii. Dlatego trudno jest wskazać relację, jaka zachodzi pomiędzy różnymi pojęciami odnoszącymi się do ciał czy przedmiotów należących do świętych.
3. W kwestiach kultu dominują relikwie pierwszego stopnia i to one są określane greckim terminem *leipsana*. Chociaż ubranie czy nawet trumna, w której znajduje się ciało świętego, są otaczane czcią, to w sensie ścisłym nie są określane mianem relikwii. Oddawanie im czci oznacza, że już wtedy czcią otaczano to, co później zaczęto nazywać relikwiami drugiego stopnia.

⁵² CUNS, s. 908. Tłumaczenie na język polski za: *Dokumenty soborów powszechnych*, red. A. Baron, H. Pietras, t. I, s. 357.

⁵³ Por. M. Gilski, M. Cholewa, *Język soborów pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2018, s. 130.

⁵⁴ L. Brubaker, J. Haldon, *Byzantium in the Iconoclast Era c. 680–850: a History*, s. 39–40.

⁵⁵ Por. CUNS, s. 828.

⁵⁶ Por. CUNS, s. 52, 58.

⁵⁷ Por. CUNS, s. 380–382, 588.

Brak jest natomiast wzmianek o praktykach, które generowały relikwie trzeciego stopnia.

4. Wzmianki o prochach świętych, jakkolwiek bez wskazania, czy chodzi w tym przypadku o spalenie ciała, czy też o jego rozkład, wskazują, że mamy do czynienia z nawiązaniem do najstarszej Tradycji Kościoła, o której wspominają np. akta męczeńskie św. Polikarpa, którego prochy po spaleniu zostały zebrane przez chrześcijan.
5. Analiza poszczególnych sesji Soboru Nicejskiego II pozostawia pewne pytania, na które próżno szukać odpowiedzi w samych aktach. Czy krew płynąca z obrazu jest krwią osoby, którą ten obraz przedstawia? Czy zatem można ją traktować jako relikwię? Są to pytania otwarte.
6. Formy kultu relikwii, o których wzmiankują akta soborowe, są uboższe w stosunku do czci oddawanej ikonom. Nie znajdziemy w nich wzmianek o posiadaniu na własność relikwii ani o prywatnym oddawaniu im czci.

Bibliografia

Źródła

Concilium Universale Nicaenum Secundum. Concilii actiones I–III, edidit E. Lamberz, W. de Gruyter, Berolini–Novi Eboraci MMVIII.

Concilium Universale Nicaenum Secundum. Concilii actiones IV–V, edidit E. Lamberz, W. de Gruyter, Berlin–Boston 2012.

Concilium Universale Nicaenum Secundum. Concilii actiones VI–VII, edidit Erich Lamberz, Walter de Gruyter, Berlin–Boston 2016.

Dokumenty soborów powszechnych, t. I, red. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2001.

Price R., *Acts of the Second Council of Nicea (787)*, vol. I–II, Liverpool 2018.

Opracowania

Słownik grecko-polski, t. I–IV, red. Z. Abramowiczówna, Warszawa 1958–1965.

Opracowania

Brubaker L., Haldon J., *Byzantium in the Iconoclast Era c. 680–850: a History*, Cambridge 2015.

Drzyżdżyk S., Gilski M., *Relikwie w nauczaniu soborów powszechnych*, w: *Relikwie. Fundamenty – Rzeczywistość – Perspektywy*, red. S. Drzyżdżyk, M. Gilski, M. Cholewa, Kraków 2020, s. 29–43.

Giakalis A., *Images of the Divine. The Theology of Icons at the Seventh Ecumenical Council*, Leiden 1994.

Gilski M., Migdał M., *Problematyka złego ducha w debatach Soboru Nicejskiego II*, „Bielsko-Żywieckie Studia Teologiczne” 17(2016), s. 111–118.

Gilski M., Cholewa M., *Język soborów pierwszego tysiąclecia*, Kraków 2018.

Kijas Z.J., *Współczesne dokumenty Kościoła o relikwiach*, w: *Relikwie. Fundamenty – Rzeczywistość – Perspektywy*, red. S. Drzyżdżyk, M. Gilski, M. Cholewa, Kraków 2020, s. 45–65.

Relikwie. Fundamenty – Rzeczywistość – Perspektywy, red. S. Drzyżdżyk, M. Gilski, M. Cholewa, Kraków 2020.

Saints and Sacred Matter: the Cult of Relics in Byzantium and Beyond, red. C. Hahn, H. Klein, Washington D.C. 2015.

Wortley J., *Iconoclasm and leipsanoclasm: Leo III, Constantine V and the relics*, „Byzantinische Zeitschrift” 80(1982), s. 253–279.